

RECENZIA

Lenka Václavíková Helšusová a kol.: Dětské čtenářství v současné společnosti z perspektivy sociologie vzdělání

Liberec 2012, Technická univerzita, 117 s.

Lenka Václavíková Helšusová je sociologička pôsobiaca na Katedre filozofie, ktorá je súčasťou Prírodovedno-humanitnej a pedagogickej fakulty Technickej univerzity v Liberci. Venuje sa sociológii vzdelania a gendrovým štúdiám. Výsledkom jej vedeckých a výskumných aktivít je kniha, ktorá sa zaoberá jedným z najpálčivejších problémov súčasnej generácie detí a mladých ľudí – čitateľskou gramotnosťou. Práca sa sústreďuje predovšetkým na funkčnú detskú čitateľskú gramotnosť, vychádza z teoretických a empirických poznatkov sociológie vzdelávania. Autorka vníma detské čitateľstvo ako nevyhnutný predpoklad akéhokoľvek ďalšieho vzdelávania jedinca, ako prejav osvojovania si čitateľských návykov a ako súbor schopností, zručností a postojov, ktoré si človek vytvára a zachováva najmä v detstve, čo ho ovplyvňuje po celý život. Svoje stanoviská dokumentuje analýzou a porovnávaním s empirickými dátami života dospelých jedincov.

Monografia pozostáva z dvoch kapitol. Prvá kapitola poskytuje najmä teoretické východiská pre druhú kapitolu. Autorka sa venuje významu vzdelania pre spoločnosť i jedinca cez klasické sociologické teórie, poukazuje na skutočnosť, že kvalita osvojovania si čitateľských schopností a vytvorenie čitateľských návykov, ktoré zaručujú schopnosť pracovať s písaným textom, rozumieť mu a použiť ho, závisí predovšetkým od rodinného prostredia, v ktorom je jedinec socializovaný vo svojom rannom veku. V druhej kapitole je analyzovaný stav detského čitateľstva v Českej republike cez dostupné sociologické dáta a výstupy z výskumov.

Autorka sa sústreďuje na tému vzdelanosti v modernej spoločnosti ako na sociálny fakt (uvádza E. Durkheima) a rozoberá problematiku informačnej spoločnosti. Vychádza zo stanovísk Alvina Tofflera, ktorý pracuje s pojmom informačná spoločnosť, poukazuje na novú pozíciu a rolu informácií v spoločnosti v knihe *The Third Wave* a stotožňuje sa Tofflerovou myšlienkou, že podstatnou charakteristikou modernej spoločnosti je narastajúce množstvo informácií, ktoré je často označované za nezvládnuteľné. S odkazom na Baumana a Giddensa vysvetľuje prebiehajúce výrazné zmeny v práci s informáciami. Informácie majú svoju cenu, stávajú sa komoditou a vzniká tak špecifická oblasť trhu. Globalizácia vedomostí, znalostí a vzdelania tomu len napomáha. Na rozdiel od *informačnej spoločnosti* sa formuje moderná *vedomostná spoločnosť*, čím dochádza k zmene celkovej štruktúry spoločnosti a jej inštitúcií. Ďalším uvádzaným autorom je Robert Reich a jeho kniha *Dílo národů*, v ktorej sa zoberá prácou s informáciami a skupinami ľudí, ktorí používajú a produkujú špecifické druhy vedomostí. Ide o skupiny ľudí, v činnosti ktorých má úplnú prevahu práca s informáciami, napríklad špičkoví manažéri, vedci, ale aj ľudia pracujúci v zábavnom priemysle. Václavíková objasňuje skutočnosť, že práca s informáciami sa netýka len špecifických skupín, každý človek musí vo svojom každodennom živote pracovať s určitými informáciami a s istým druhom vedomostí, ktoré sú pre neho nevyhnutné. Konštatuje, že rôzne sociálne vrstvy sú vystavené v tomto smere rôznym nárokom. Odlišná miera schopnosti pracovať s informáciami môže zodpovedať odlišnému nároku a ľudia, ktorí nemajú dobre rozvinutú schopnosť spracovávať náročnejšie informácie, tiež často ani nemusia niektoré z ich obsahov vo svojom živote potrebovať. Problematické sú tie momenty, kedy musí každý pracovať s informáciami a vyhodnocovať ich bez ohľadu na rozdiely vo vzdelaní a schopnostiach (s. 10 – 11). Autorka uvádza výsledky výskumu *National Adult Literacy Survey* realizovaného v USA, pričom upozorňuje, že vplyv médií na vzdelanosť je významná, pretože médiá výraznou mierou ovplyvňujú povahu a obsah informácií.

Dominantná úloha elektronických médií je zrejماً. Václavíková v tejto časti používa myšlienky Neila Postmana z knihy *Ubavit se k smrti* a Roberta D. Putnama z knihy *Bowling alone*. Odvoláva sa na celý rad klasických sociologických teórií a výskumov, ktoré prinášajú informácie o vzdelanostnej stratifikácii spoločnosti a jej reprodukcii, následne sa zaoberá otázkou vzťahu sociálnych nerovností a vzdelania. Vyzdvihuje koncepciu *kultúrneho kapitálu* Pierra Bourdieho a svoje úvahy prepája s *teóriou jazykového kódu* Basila Bernsteina. Na výsledkoch Bersteinovho výskumu vysvetľuje, že príslušníci strednej a vyššej vrstvy disponujú rozvinutým jazykovým kódom, pretože majú bohatšiu slovnú zásobu vďaka podnetom z domu, vedia sa lepšie vyjadrovať, majú vyššiu mieru abstrakcie a kvalitnejší jazykový prejav, zatiaľ čo príslušníci nižších vrstiev (predovšetkým robotníckej vrstvy) disponujú obmedzeným alebo nerozvinutým jazykovým kódom. V škole sa tieto rozdiely začnú naplno prejavovať a ešte viac umocňovať. Václavíková súhlasí s Bourdiem i Bersteinom a dodáva, že deti s obmedzeným jazykovým kódom nemajú veľa možností stotožniť sa so školským prostredím a tomu zodpovedajú aj spôsoby, ktorými si osvojujú témy prezentované v škole (s. 18).

Autorka sa snaží upozorniť na mnohé pretrvávajúce problémy, chce ukázať, kam vedie laxný prístup k rozvoju detského čítateľstva, no v tejto časti knihy sa téma detského čítateľstva stráca v záplave iných informácií. Václavíková poukazuje na pretrvávajúce rozdiely v prístupe k výchove a vzdelávaniu z hľadiska pohlaví a pri objasňovaní rozdielného prístupu rodičov, školy a spoločnosti k dievčatám a chlapcom sa odvoláva na Currana a Renzettiho. Upozorňuje na výsledky výskumu *Deset let společenské transformace v České a Slovenské republice* a poukazuje na to, ako sa vzdelanostné gendrové rozdiely premietajú do pracovnej štruktúry. Ďalej prechádza k téme vnímania čítania ako súčasť voľnočasovej aktivity dospelšej populácie. Pri analýze autorka uvádza dáta z výskumu CVVM z rokov 2005 – 2009, výskum Ženy a muži na trhu práce z roku 1995 a dátové súbory z rokov 1998, 1999, 2004 – 2009. Autorka porovnáva výsledky z ďalších rôznych dátových súborov a všima si, že ak práce v domácnosti tvoria

súčasť výskumov, tak sú niekedy zaradzované ako voľnočasové aktivity. Najčastejšou voľnočasovou aktivitou je sledovanie televízie, koníčky a rôzne aktivity, avšak čítanie k nim nepatrí.

S príspevím spoluautoriek vznikla podkapitola *Dospelá populácia a čítba kníh*, v ktorej sú porovnávané a analyzované dáta z rôznych výskumov týkajúcich sa úlohy knihy a čítania u dospelých. Autorky uvádzajú výsledky výskumu zameraného na čítanie u dospelaj populácie, ktorý realizoval Trávníček v rokoch 2007 a 2010, ktorý pracuje s kategóriami čitateľ a nečitateľ. Záver prvej kapitoly tvorí analýza problematiky a terminológie funkčnej gramotnosti. Pokiaľ ide o definíciu a vymedzenie funkčnej gramotnosti, Václavíková sa prikláňa k výskumnému programu zameranému na meranie a porovnávanie funkčnej gramotnosti v krajinách OECD, na výskum IALS (International Adult Literacy Survey).

V druhej kapitole sa autorka opäť vracia k detskému čitateľstvu. Zaoberá sa možnosťami merania v oblasti detského čitateľstva a uvádza informácie o použitých výskumoch, definuje termín čítanie ako komplex schopností, návykov a postojov súvisiacich s čítaním a objasňuje, čo a ako je potrebné sledovať v rámci sociologického skúmania detského čitateľstva. Stanovuje dve úlohy, sledovať výkonnostnú zložku a skúmať vykonávané aktivity v súvislosti s čítaním a vytváraním postojov, ktoré sa týkajú tak celkových hodnotových profilov dieťaťa a jeho rodiny, ako aj špecifických oblastí vzdelávania a čitateľstva (s. 43). Autorka si plne uvedomuje, že realizácia výskumu, ktorý by zohľadňoval všetky relevantné cieľové skupiny (deti, ich rodičov, predstaviteľov škôl, učiteľov), je veľmi náročná. Ďalej predkladá analýzu dát z uceleného výskumu *Jak čtou české děti?* a vysvetľuje, že v tejto časti knihy pracuje predovšetkým s koncepciou literárnej, respektíve čitateľskej gramotnosti tak, ako je použitá v medzinárodných výskumoch IALS, PISA a PIRL, predovšetkým preto, lebo do nich bola zahrnutá Česká republika a sú zamerané na detskú populáciu a rozumie ňou schopnosť čítať a použiť čítaný text. Nastoluje otázky, akým spôsobom a v akom kontexte sa vytvára schopnosť čítať písaný text, rozumieť mu, a schopnosť následne využiť takto spracovanú

informáciu vo svojom každodennom živote. Hľadá odpoveď na to, prečo je v Českej republike literárna gramotnosť na slabšej úrovni a aké dopady na školské výsledky detí a ich funkčnú gramotnosť majú ich čitateľské návyky.

Následne sa čitateľ dozvedá o stave čitateľstva v ČR. Autorka porovnáva rôzne výskumy, v ktorých ČR figuruje. Sleduje deti vo veku 10 – 14 rokov. Zaoberá sa čitateľskými návykmi a frekvenciou čítania, rozoberá otázky, či deti čítanie baví, ako často hľadajú informácie v knihách mimo učebníc, kde najčastejšie získavajú knihy, čo je obsahom čítania, preferované žánre a jednotlivé druhy literatúry. Ďalej uvádza voľnočasové aktivity u detí a ich frekvenciu, skúma miesto elektronických médií vo voľnom čase detí a ich súvislosť s čitateľstvom, porovnáva rozdiely v oblúbenosti druhu literatúry medzi dievčatami a chlapcami, objasňuje dôležitosť rodinného zázemia a jeho vplyv na vzdelanie a rozvoj čitateľstva dieťaťa, vyzdvihuje emočno-komunikačné prostredie v rodine, čitateľské návyky rodičov, poukazuje na vplyv čítania deťom v ich rannom detstve, popisuje aktivity, ktoré odkrývajú kultúrny kapitál rodiny, venuje sa úlohe školy pri podpore detského čitateľstva, porovnáva silu vplyvu rodiny a školy na detské čitateľstvo, čitateľov a nečitateľov a analyzuje prejavy detského čitateľstva vo funkčnej gramotnosti detí. V práci sa jej podarilo objasniť, že čitateľská aktivita dieťaťa spočíva hlboko v celkových rodinných postojoch a prístupoch nielen k čítaniu, ale aj k dieťaťu samému a v rodinných štandardoch vo vzdelanostnej a socioekonomickej oblasti (s. 101).

Je zrejmé, že pri objasňovaní problematiky významu rozvoja čitateľskej gramotnosti a distribúcie sociálnych rozdielov vo vzdelávaní sa autorka stotožňuje predovšetkým s teóriou Bourdieho a Bernsteina. Môžeme konštatovať, že kniha potvrdzuje erudíciu autorky, poskytuje množstvo významných informácií a podnetov na výskum aj pre slovenskú odbornú verejnosť. Súhlasíme so závermi, ktoré autorka predkladá na posledných stranách knihy, že čitateľstvo predstavuje základ vzdelanosti a keď bude zanedbávané, môže to sprostredkovane cez funkčnú gramotnosť ovplyvniť celkovú vzdelanosť celej

spoločnosti (s. 102 – 105). Václavíková deklaruje rozhodujúci význam emočno-komunikačného prostredia v rodine pre rozvoj čitateľstva u detí a upozorňuje, že ďalším aktérom z hľadiska pomoci dieťaťu v hľadaní hodnoty knihy je škola a úroveň jej spolupráce s rodinou. Autorka uvádza, že prirodzená stratifikácia spoločnosti nutne udržiava časť populácie vo výhode a časť v nevýhode v rade rôznych oblastí. Čitateľstvo je jednou z tých oblastí, v ktorých môže pôsobiť vzdelávací systém, a to tak priamo, ako aj sprostredkované, cez rodinu, a usilovať sa o niektoré zmeny (s. 104). Autorke by sme mohli vyčítať azda len jeden nedostatok, a to technické spracovanie textu knihy, najmä voľbu pomerne malých písmen v celom texte, čo sťažuje samotné čítanie. Vzhľadom k téme knihy to vytvára nechcený a nezámerný paradox.

Viera Zozulaková